

УДК 025.5:004

Л. Трачук

ЕВОЛЮЦІЯ БІБЛІОГРАФІЧНОГО ІНФОРМУВАННЯ: ІСТОРИОГРАФІЧНИЙ АСПЕКТ

Розглядаються термінологічний розвиток поняття бібліографічного інформування споживачів та використання цього виду бібліографічного обслуговування в бібліотеках від його зародження до сучасності.

Ключові слова: бібліографічне обслуговування, електронне бібліографічне інформування.

ЭВОЛЮЦИЯ БИБЛИОГРАФИЧЕСКОГО ИНФОРМИРОВАНИЯ: ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ АСПЕКТ. *Рассмотрены терминологическое развитие понятия библиографического информирования потребителей и использование этого вида библиографического обслуживания в библиотеках от его зарождения до наших дней.*

Ключевые слова: библиографическое обслуживание, электронное библиографическое информирование.

EVOLUTION OF BIBLIOGRAPHIC INFORMATION DISSEMINATION: HISTORIOGRAPHIC ASPECTS. *Terminology development of concept of the bibliographic informing of consumers and use of this type of bibliographic service in libraries from his origin to contemporaneity are examined.*

Key words: information retrieval, bibliographic service, electronic bibliographic informing.

Електронне середовище, в якому формуються та поширюються бібліографічні ресурси, вимагає перегляду термінів, що вживаються для позначення окремих процесів бібліографічної діяльності, зокрема, бібліографічного інформування споживачів. У різні періоди розвитку бібліографознавства цей процес викликав термінологічні дискусії, відображався в стандартах, довідкових та навчальних виданнях. Існує потреба простежити розвиток терміна «бібліографічне інформування» від появи в середовищі діяльності органів науково-технічної інформації до сучасного стану циркулювання в електронному бібліографічному середовищі.

1966 року була прийнята Постанова Ради Міністрів СРСР «Про загальнодержавну систему науково-технічної інформації», яка передбачала створення розгалуженої системи органів науково-технічної інформації для інформування науковців та спеціалістів про досягнення науково-технічного прогресу як основи прискорення соціально-економічного та науково-технічного розвитку суспільства. Почали виникати відділи, бюро науково-технічної інформації в різних організаціях, які здійснювали безпосереднє ознайомлення спеціалістів із досягненнями науки, передовим виробничим досвідом, сприяли їх впровадженню в практику, тобто займались поширенням «первинної інформації». З числа кваліфікованих працівників виділялися наукові референти, які, як правило, очолювали новостворені формування. Референти здійснювали інформування членів колективу через інформаторів, які визначалися в кожному структурному підрозділі установи. Референти тісно співпрацювали з бібліотеками, визначали профіль інформування, керували роботою інформаторів. Головним завданням бібліотек стало інформаційне забезпечення потреб науки і виробництва шляхом поширення «вторинної інформації» — бібліографічної. Однією з умов виконання цього завдання було посилення взаємодії бібліотек, подолання відомчої відокремленості для створення єдиної системи інформаційного обслуговування науки і виробництва. Пріоритетну роль у виконанні цих положень відігравали спеціальні бібліотеки.

На базі універсальних бібліотек почали формуватися галузеві та територіальні центри інформування. В Україні галузевим центром суспільно-політичних наук, художньої літератури, культури, бібліотекознавства і бібліографії, сільського господарства стала

Державна республіканська бібліотека УРСР імені КПРС (зараз Національна парламентська бібліотека України); техніки — Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка; природознавства — Одеська державна наукова бібліотека імені О. М. Горького; історії і краєзнавства — Державна історична бібліотека УРСР (зараз Національна історична бібліотека України). В структурі універсальних наукових бібліотек почали виділяти спеціалізовані відділи для обслуговування спеціалістів технічного профілю та працівників сільського господарства. У практику роботи універсальних бібліотек почали проникати форми і методи роботи, які раніше використовувалися лише в спеціальних бібліотеках. Це перегляди нових надходжень, тематичні виставки-перегляди в приміщеннях бібліотек і на підприємствах, Дні інформації, Дні спеціаліста, консультації спеціалістів з різних питань. В універсальних бібліотеках почали створювати групи референтів та інформаторів із спеціалістів відповідних галузей народного господарства. Ще однією новою ланкою роботи універсальних бібліотек стало надання методичної допомоги масовим бібліотекам щодо організації інформаційного обслуговування спеціалістів [3].

У травні 1974 р. була прийнята постанова ЦК КПРС «Про підвищення ролі бібліотек в комуністичному вихованні трудящих і науково-технічному прогресі», яка основним завданням вдосконалення роботи бібліотек визначала подолання відомчої роз'єднаності. У відповідності з постановою розпочалася централізація мережі масових бібліотек, яка мала закінчитись до 1980 р. Планувалося, що вона створить максимально сприятливі умови для успішного інформаційно-бібліографічного обслуговування спеціалістів у невеликих містах та працівників сільського господарства. Згідно з пріоритетами того часу передбачалося першочергове обслуговування працівників організацій і закладів, які вели політико-виховну роботу серед населення: працівників культури і мистецтва, політичних діячів, депутатів, а також спеціалістів підприємств і організацій, в структурі яких не було ні бібліотеки, ні інформаційного підрозділу. Д. Я. Коготков відзначав, що читачі бібліотек, які об'єднані у централізовану бібліотечну систему, повинні отримувати бібліографічну інформацію не тільки про нову літературу, що надходить до єдиного фонду системи (за допомогою бюлетеня нових надходжень), а й бути інформовані про його ретроспективну частину [14].

Пріоритетний розвиток системи науково-технічної інформації привів до того, що для визначення конкретних бібліографічних процесів у 60-70 рр. ХХ ст. активно використовувались словотворні моделі, пов'язані з діяльністю органів науково-технічної інформації. Зокрема, вживалося поняття «інформаційно-бібліографічне обслуговування», під яким розуміли процес бібліографічного інформування, яке здійснювалось без запитів споживачів інформації чи у відповідності до довготривалих запитів. На противагу йому застосовували поняття «довідково-інформаційне» чи «довідково-бібліографічне» обслуговування, яке позначало обслуговування відповідно до разових запитів користувачів бібліотеки. Інформаційна робота бібліотеки загалом називалась «інформаційно-бібліографічною роботою», «довідково-інформаційною роботою».

Вперше поняття «інформаційно-бібліографічна робота» почало застосовуватися ще в 30-ті рр. ХХ ст. по відношенню до науково-технічних бібліотек, а «інформаційно-бібліографічне обслуговування» — у 50-ті рр. ХХ ст. [21]. У підручнику з бібліографії 1969 р. під редакцією М. А. Бріскмана та О. Д. Ейхенгольца вживається термін «інформаційно-бібліографічна робота», що розуміється як регулярне оповіщення читачів про нову літературу відповідно до їх інтересів [6, с. 531]. Відповідно до кола читачів, яким адресується бібліографічна інформація, в підручнику виділялася масова, групова (колективна) та індивідуальна інформація. Інформування читачів, на думку авторів, має відбуватися тільки в поточному режимі. «Довідково-бібліографічна робота» характеризувалася тут як добір літератури з різних питань, бібліографічне уточнення даних про твори друку, пошук за допомогою книг і статей необхідних відомостей і фактичних матеріалів [6, с. 510].

Такої самої позиції дотримувалися автори підручника «Бібліографія природничої,

технічної і сільськогосподарської літератури» під редакцією М. П. Бронштейн. Характеризуючи методику бібліографічної роботи, вони поділяють її на інформаційно-бібліографічну та довідково-бібліографічну. Результатами інформаційно-бібліографічної роботи, на думку авторів, є бюлетені нової літератури, виставки нових надходжень, бібліографічні огляди [5, с. 265]. Довідково-бібліографічна робота розуміється як видача усних і письмових довідок у відповідь на різноманітні запити читачів чи організацій [5, с. 269]. Інформаційно-бібліографічна і довідково-бібліографічна робота розглядаються як форми бібліографічного обслуговування в бібліотеці.

У підручнику «Бібліографія техніки» в розділі «Бібліографічна робота з технічною літературою в науково-технічних бібліотеках» розглядається «інформаційно-бібліографічне» та «довідково-інформаційне» обслуговування [7].

Різні формулювання термінів і розуміння понять, що стосувалися бібліографічного обслуговування, повинна була усунути державна стандартизація бібліографічної термінології, яка розпочалася в другій половині 60-х рр. ХХ ст. Її результатом став створений 1970 року перший термінологічний державний стандарт з бібліографії: ГОСТ 16448—70 «Бібліографія. Терміни та визначення». Однак у ньому не було відображене поняття «інформаційно-бібліографічне обслуговування», так само, як і в наступному ГОСТі 7.0—77 «Бібліографія. Терміни та визначення». У розділі «Бібліографічна робота» останнього вказувалося лише «довідково-бібліографічне обслуговування», яке розумілось як бібліографічне обслуговування у відповідності до запитів, що надійшли від споживачів; результатом такого обслуговування є довідка [1].

У другій половині 70-х рр. з'явилася стаття І. Г. Моргенштерна, в якій він вказує, що поняття «інформаційно-бібліографічна робота» часто вживають для позначення всіх процесів бібліографічного обслуговування користувачів у бібліотеці і звертає увагу на неприпустимість вживання поняття «інформаційно-бібліографічне обслуговування», оскільки «якщо діяльність визнана бібліографічною, то вона повинна бути й інформаційною», отже, вищевказане поняття поєднує в собі частину і ціле [18]. Всі бібліографічні процеси, пов'язані зі створенням і доведенням документальної інформації до споживачів, він пропонує називати «інформаційною роботою бібліотеки». Її схема, наведена в статті, показує, що автор до інформаційного обслуговування відносить не тільки поточне інформування, але й ретроспективне, а також довідково-бібліографічну роботу та пропаганду бібліотечно-бібліографічних знань [18, с. 4].

У першій половині 80-х рр. ХХ ст. О. П. Коршунов поставив питання про внесення змін в останню редакцію (1977 р.) термінологічного стандарту з бібліографії. Зокрема, він запропонував визначення терміна «інформаційна діяльність» як діяльності, спрямованої на всебічне забезпечення (виявлення, задоволення і формування) інформаційних потреб, що включає створення, обробку, збереження, пошук і поширення документально фіксованої інформації і здійснюється з будь-якою метою (науково-допоміжною, професійно-виробничою, освітньою, виховною та ін.) всіма суспільними інститутами в системі документальних комунікацій. Бібліографічну діяльність пропонувалося розуміти як галузь інформаційної діяльності, яка забезпечує потреби в бібліографічній інформації. Замість словосполучення «інформаційно-бібліографічне обслуговування» О. П. Коршунов запропонував застосовувати термін «бібліографічне інформування», яке розумів як інформування читачів без запитів чи у відповідності до постійнодіючих запитів. Для позначення обслуговування в режимі «запит — відповідь» пропонувалося вживати термін «довідково-бібліографічне обслуговування» [15].

Позиція дослідника викликала дискусію в науковому середовищі. На думку Т. Ф. Павлик, у запропонованому терміні «бібліографічне інформування» не відображена основна функціональна ознака цього виду обслуговування — оперативність. Натомість пропонувалося включити в проект нової редакції стандарту термін «поточне бібліографічне обслуговування». Це поняття протиставлялося іншим видам бібліографічного

обслуговування — «довідково-бібліографічному обслуговуванню» (як разовому обслуговуванню в режимі «запит — відповідь») та «рекомендаційно-бібліографічному обслуговуванню» (як ціннісної орієнтації споживачів інформації в різних за часом видання документах з використанням рекомендаційно-бібліографічних засобів). За визначенням науковця поточне бібліографічне обслуговування — це процес бібліографічної діяльності, спрямований на оперативне доведення до споживачів вторинно-документальної інформації про документи, що з'являються регулярно, з метою їх цілеспрямованого суспільного використання [21].

Виступаючи в дискусії, О. І. Обрізан зазначив, що будь-який вид бібліографічного обслуговування інформує споживача, а тому термін «бібліографічне інформування» для позначення одного з видів бібліографічного обслуговування не зовсім вдалий. Пропонувалося два варіанти вирішення проблеми: замість термінів «довідково-бібліографічне обслуговування» та «інформаційно-бібліографічне обслуговування» ввести «бібліографічне обслуговування в режимі поточного чи ретроспективного пошуку» чи розділити бібліографічне обслуговування на випереджувальне (безперервне чи сигнальне) та разове (чи довідкове) бібліографічне інформування [20].

Дискусію завершив стандарт ГОСТ 7.0—84 «Бібліографічна діяльність. Основні терміни та визначення», в якому бібліографічне обслуговування поділяється на довідково-бібліографічне обслуговування (що здійснюється відповідно до разових запитів споживачів) та бібліографічне інформування (систематичне забезпечення бібліографічною інформацією відповідно до тривалодіючих запитів і/чи без запитів) [24, с. 18].

У 1985 р. вийшов «Довідник бібліотекаря», в якому ще вживався нестандартизований термін «інформаційно-бібліографічне обслуговування». Його основною метою вважалося оповіщення читачів про нові документи, необхідні для наукової і виробничої діяльності [23, с. 126]. Разом з тим вказувалося, що один із різновидів інформаційно-бібліографічного обслуговування — масове — служить засобом пропаганди літератури, яка надходить у фонд бібліотеки, а також розкриття фондів бібліотеки. Тобто, інформаційно-бібліографічне обслуговування читачів могло здійснюватися як у поточному, так і в ретроспективному режимі.

Термінологічний словник «Бібліотечна справа», що вийшов наступного року, теж включав термін «інформаційно-бібліографічне обслуговування», однак з відсилкою до терміна «бібліографічне інформування», визначення якого було подане за стандартом 1984 року [8, с. 20].

Поступово термін «бібліографічне інформування» проникав у наукові статті, підручники, методичні матеріали, відображався в словниках, тезаурусах, предметних рубрикаторах. Остаточне закріплення він отримав у міждержавному стандарті ГОСТ 7.0—99 «Інформаційно-бібліотечна діяльність, бібліографія»: бібліографічне інформування — це систематичне забезпечення бібліографічною інформацією абонента у відповідності до його тривалодіючого запиту [2].

Г. М. Діомідова метою бібліографічного інформування вважає регулярне чи епізодичне оповіщення про вихід нових видань, про отримані бібліотекою новинки, а також про наявну в даній бібліотеці (чи в інших бібліотеках та інформаційних центрах) літературу з тих тем і проблем, які постійно цікавлять читачів впродовж тривалого часу (чи постійно) [12, с. 244].

«Бібліотечна енциклопедія» в розгорнутій статті «Бібліографічне інформування» дає його визначення як одного з основних видів бібліографічного обслуговування, що являє собою сукупність процесів бібліографічної роботи, які мають на меті постійне чи епізодичне доведення до споживачів бібліографічної інформації; розкриває інформаційні ресурси бібліотеки, а також окремих бібліографічних посібників. Бібліографічне інформування може проводитися в процесі бібліографічного пошуку [4, с. 116].

Отже, основними видами видоутворюючими ознаками бібліографічного інформування в межах бібліографічного обслуговування були час інформування про надходження документа в

бібліотеку (згідно з цією ознакою виділяли «поточне бібліографічне обслуговування», «бібліографічне обслуговування в режимі поточного чи ретроспективного пошуку», розуміли бібліографічне інформування як систематичне забезпечення інформацією) та характер запитів споживачів (разові запити задовольнялися під час довідково-бібліографічного обслуговування, постійнодіючі — в результаті бібліографічного інформування). Саме остання ознака була закріплена в стандартах 1984 та 1999 рр. як визначальна для бібліографічного інформування.

Однак, незважаючи на стандартизоване визначення терміна «бібліографічне інформування», в окремих бібліотеках поряд з терміном «довідково-бібліографічне обслуговування» і зараз вживають нестандартизоване «інформаційно-бібліографічне обслуговування».

В електронному бібліотечному середовищі, як правило, вживається стандартизований термін. Погоджуючись з Г. М. Швецовою-Водкою [26, с. 159], пропонуємо уточнити його, вказавши об'єкт інформування — «бібліографічне інформування споживачів» (для зручності скорочення — БІС). Відповідно, БІС, що здійснюється з використанням комп'ютерної техніки, називати «електронним бібліографічним інформуванням споживачів».

У межах БІС виділяють його види за ознаками його змістової спрямованості та кількості споживачів, які охоплені інформуванням: диференційоване і масове. Диференційоване БІС здійснюється з урахуванням інформаційних потреб індивіда чи групи споживачів з подібними інформаційними потребами і поділяється, відповідно, на індивідуальне та групове. За змістом диференційоване БІС може бути тематичним, проблемно-тематичним, міжгалузевим. Завдання диференційованого БІС полягає у регулярному забезпеченні керівників та спеціалістів, що працюють у наукових закладах, промислових, сільськогосподарських підприємствах, навчальних закладах, фінансових і комерційних структурах, відомостями про нові документальні джерела інформації, необхідні для їх професійної діяльності. У зв'язку з постійним зростанням потоку інформації стежити за появою таких джерел самим спеціалістам важко, це займає 30—40 % їх робочого часу [13, с. 194].

Диференційоване БІС через високу трудозатратність є формою пріоритетного обслуговування окремих категорій абонентів. Ними є, переважно, керівники всіх рівнів, провідні науковці. Для їх інформаційного забезпечення виконується перегляд всіх книг, періодичних та продовжуваних видань, які надходять до бібліотеки, а також всіх профільних бібліографічних джерел. Аналітичну обробку документного масиву здійснюють кваліфіковані бібліографи, за якими закріплюються конкретні абоненти відповідно до внутрішніх регламентуючих документів бібліотеки. Сучасні українські бібліотеки погано комплектуються первинними та вторинними друкованими документами, однак мають значно більші можливості для використання при диференційованому БІС електронних інформаційних ресурсів.

На думку В. К. Степанова, суть майбутньої кардинальної зміни системи диференційованого БІС полягає в природі електронного документа, яка дозволяє здійснювати його змістовий аналіз в автоматизованому режимі без участі людини [25]. Електронний текстовий документ за допомогою сучасних засобів обробки і зберігання даних може бути проіндексованим, враховуючи кожне слово, яке потім може стати об'єктом пошуку. Це забезпечує принципово нову технологічну основу системи диференційованого БІС: бібліографічні служби можуть прийняти від користувачів необмежену кількість запитів. Функції бібліографів при цьому полягають у створенні спеціального «профілю користувача», в якому фіксуються необхідні для проведення пошуку інформаційні масиви, максимально детально формулюється запит, визначається вид і періодичність надсилання повідомлень абоненту інформування. Іноді для інформаційного забезпечення довготривалого запиту формується спеціальний програмний модуль. На основі отриманого запиту програмне забезпечення автоматично формує своєрідні фільтри, за допомогою яких у бібліографічних

базах даних (БД) виявляються нові документи відповідної тематики, які з вказаною періодичністю надсилаються на електронну адресу абонента. Така організація БІС дозволяє позбутися певного суб'єктивізму при підборі БІ, відмовитися від використання людського інтелекту, замінивши його алгоритмом роботи програмних модулів. Джерелами виявлення інформації можуть бути електронні документи бібліотеки чи корпоративної мережі Інтернету.

Попри всю корисність подібного сервісу для бібліотек, піонерами електронного диференційованого БІС стали не бібліотеки, а комерційні організації (власники авторитетних повнотекстових, реферативних, сигнальних бібліографічних БД), які з другої половини 1990-х рр. як стандартну послугу пропонують інформування про нові надходження за наперед обумовленою тематикою. У конкурентній боротьбі компанії прагнуть вдосконалити сервіс, наприклад, пропонують на вибір різні його види: клієнт може замовити повідомлення про появу в БД документів, які містять в тексті задані ключові слова, що відповідають певній предметній рубриці; про надходження в БД нового номера, випуску чи тома вказаного періодичного видання; про згадку конкретної наукової праці в творах інших авторів. Велике значення має оперативність надання інформації. Еталоном сервісу є надання інформації споживачу негайно при надходженні документа [25, с. 30].

Російські дослідження показують, що більшість користувачів бібліотек теж хотіли б отримувати **адресну розсилку БІ електронною поштою** (64 %), або отримувати інформацію з веб-сайту — 51 % [10, с. 26].

Окремі російські і українські бібліотеки організують зареєстрованим на сайті користувачам щомісячну тематичну розсилку інформації про нові надходження до бібліотеки на адресу електронної пошти [28, с. 30].

Наприклад, Кіровоградська обласна наукова бібліотека імені Д. І. Чижевського пропонує заповнити реєстраційну форму, де вказується адреса електронної пошти, вибирається із запропонованих бажаний тип тексту, спосіб кодування інформації, тематика інформування (запропоновані 22 тематичні рубрики). Таким чином БІС охоплює не тільки читачів бібліотеки, але й стає доступним для всіх потенційних споживачів. Однак при пошуку в Інтернеті інформації про українські бібліотеки, які надають таку послугу, виявилось, що таким сервісом займаються переважно видавничі та книготорговельні організації, для яких БІ про видавничу продукцію є єдиною можливою формою надання відомостей про товар у книжковій торгівлі [11, с. 6].

Описані бібліотечні служби поточного БІС не мають повноцінного зворотного зв'язку з абонентами та унеможливають отримання копій первинних документів за умови відсутності у абонента авторизованого доступу до повнотекстових ресурсів [19, с. 62].

Повідомляючи абонентів про нові надходження, що стосуються заявлених ними тем, працівники бібліотеки часто не знають, наскільки зміст цих документів відповідає інформаційним потребам споживачів.

Найефективнішою і прогресивною формою диференційованого БІС є **вибіркове розповсюдження інформації (ВРІ)**, яке дозволяє подолати такий недолік обслуговування, як відсутність зворотного зв'язку з абонентами. Основна відмінність ВРІ від традиційної форми інформування полягає в надійно організованому постійно діючому формалізованому зв'язку з абонентом [13, с. 204].

Вперше термін «вибіркове розповсюдження інформації» у 1958 р. застосував Х. П. Лун, який запропонував створити систему ВРІ, побудовану на використанні електронно-обчислювальної техніки [17, с. 251].

У Радянському Союзі в 60-ті рр. ХХ ст. ВРІ здійснювалося, переважно, в ручному режимі. Пізніше, з 1970-х рр., для пошуку інформації стали використовувати БД на магнітних стрічках. Саме тоді ВРІ отримало визнання в світі як найефективніша форма інформаційного забезпечення [16, с. 14].

Найчастіше говорять про «систему ВРІ», основними вимогами до якої є максимальна

повнота БІ, що надається абоненту, коротке розкриття змісту документа за допомогою реферату чи анотації і/чи набору ключових слів, оперативність і регулярність доведення інформації, наявність постійно діючого зв'язку з абонентами, забезпечення абонента первинними документами чи їх копіями при потребі [16, с. 14].

Відповідно, характерними рисами ВРІ є орієнтація при обслуговуванні на задоволення потреб тривалої дії, які зазвичай збігаються з основним профілем діяльності (наукової, педагогічної, практичної) абонента чи групи абонентів; вибір абонентів серед найбільш кваліфікованих, інформаційно-активних спеціалістів, що роблять значний внесок у діяльність підприємства; орієнтація на весь документний потік, а не тільки на нові надходження; наявність карток зворотного зв'язку, що дозволяють постійно уточнювати уявлення про потреби абонентів; двохконтурність, що передбачає спочатку надання БІ, а у випадку її позитивної оцінки і спеціальної вимоги — повних текстів документів [22, с. 510]. Такий спосіб обслуговування підкреслює тенденцію перетворення бібліографічних продуктів та послуг на проміжні, етапні для користувача, результатом для якого є факти чи повні тексти.

Для забезпечення максимальної повноти БІС у ньому повинні використовуватися не тільки первинні документи, що надходять в бібліотеку, але й бібліографічні посібники, які можуть містити відомості про відсутні в бібліотеці документи. Наявність реферату, анотації чи переліку ключових слів дозволяє абоненту не тільки оцінити документ з точки зору відповідності його змісту до інформаційних потреб, але й зробити висновок про міру корисності інформації з первинного документа. Нерегулярне чи запізніле надання інформації може зробити її марною чи малоефективною, негативно вплинути на наукові дослідження [13, с. 205].

Джерелами надання повнотекстової інформації можуть бути електронні бібліотеки, електронні версії періодичних і продовжуваних видань. Вичерпну повноту виявлення нових джерел з потрібної теми забезпечує постійне автоматизоване сканування електронних інформаційних масивів. При цьому швидкість надходження повідомлення про нові документи може вимірюватися годинами, ознайомлення з відомостями про нові надходження триває хвилини, а перехід до повних текстів потрібних матеріалів забезпечується одним рухом комп'ютерної «мишки».

Методика ВРІ має свої етапи: визначення тем, з яких передбачається інформування, визначення експертів з тем інформування (бібліотекарі- бібліографи, науковці), анкетування і інтерв'ювання потенційних абонентів відносно потреби в подібному виді обслуговування, формування кола абонентів з теми можливого інформування, виявлення джерел інформації [19, с. 63].

Значні зміни в організації системи ВРІ почалися в 90-х рр. у зв'язку з широким впровадженням Інтернету у всіх сферах людської діяльності. З кожним роком кількість електронних інформаційних ресурсів збільшувалась, орієнтуватися в них стало важко. Зросла потреба у вибіркового інформуванні, яка за кордоном була реалізована комерційними інформаційними центрами, книговидавничими організаціями, міжнародними пошуковими системами.

Аналіз документного потоку з теми «бібліографічне інформування споживачів», здійснений російськими дослідниками, показав, що в Росії інформаційне забезпечення в режимі ВРІ не тільки не розвивається, а навпаки, занепадає. Це привело до думки, що така форма інформаційного забезпечення сьогодні не актуальна [16, с. 15].

Для підтвердження чи заперечення цієї гіпотези було проаналізовано річні звіти та сайти бібліотек Російської академії наук, проведений пошук інформації з теми в Інтернеті (англота російськомовному сегменті), опитування працівників цих бібліотек. Виявилось, що ВРІ як інформаційна послуга згадувалось на 3,1 % проаналізованих сайтів. Зокрема, в ДПНТБ СВ РАН бібліографічне інформування споживачів здійснюється на основі політематичних регіональних БД власної генерації, однак колишня популярність цього сервісу в останні роки

стала стрімко падати. Основні причини цього явища мають економічний і технологічний характер: в бібліотеках відсутній кадровий потенціал для активного використання цієї форми на базі наявного програмно-технічного комплексу і немає коштів для розробки нового, на основі сучасних комунікативних технологій. Низький інтерес науковців до такого сервісу дослідники пов'язують з можливістю самостійного доступу до повних текстів [16, с. 19].

Натомість в англomовному сегменті Інтернету було знайдено десятки тисяч документів з теми. Отримані результати дослідники розглядають як свідчення розповсюдженості і популярності ВРІ в англomовних бібліотеках та інформаційних центрах у наш час. Фактографічний аналіз Інтернет-даних показав, що користувачам ВРІ надаються результати пошуку нових надходжень в сигнальних бібліографічних, реферативних і повнотекстових БД, електронних каталогах, БД патентів за задалегідь сформульованим запитом, у вигляді розсилок на електронну адресу чи персональний веб-сайт. Особливістю сучасних форм ВРІ є відсутність обмежень кількості абонентів і видів джерел інформації [16, с. 18]. Бібліотеки виступають як агрегатори, організатори і координатори доступу до електронних ресурсів.

Інше дослідження показало, що в англomовному сегменті Інтернету можна виділити три групи постачальників інформації в режимі ВРІ: видавництва наукових журналів, інформаційні служби, університетські бібліотеки. Як і в попередньому дослідженні, було зроблено висновок, що інформація про послуги тематичного інформування різними виробниками чи розповсюджувачами інформації в онлайновому режимі є важливою частиною сайтів зарубіжних наукових бібліотек. Однак замовлення ВРІ через сайт є хоча й поширеним, проте доволі новим сервісом. Розроблено безліч програм і технологічних схем налаштування обладнання для замовлень і розсилки нових поповнень певних інформаційних ресурсів. Кожна система має свої характерні особливості і пропонує користувачам роботу в режимі самообслуговування. Тому співробітники зарубіжних бібліотек складають поетапні екскурсії до тої чи іншої версії ВРІ [29, с. 53].

В Україні електронне ВРІ є рідкісним явищем. Наприклад, у бібліотеці Полтавського університету споживчої кооперації України воно здійснюється через сервер університету, де створено **мережеві папки кожної кафедри**, в яких бібліограф-інформатор зі свого автоматизованого робочого місця розміщує списки літератури із заявлених викладачами тем. Формування списків здійснюється автоматично. За допомогою мережевих папок розсилаються анкети для виявлення запитів користувачів і отримуються заявки на обслуговування. 70 % тем забезпечуються інформацією за рахунок власних електронних ресурсів бібліотеки. Однак бібліографи відчують потребу у створенні корпоративної інформаційної мережі бібліотек регіону, що дозволило б значно збільшити повноту надання інформації [9, с. 16].

Наукова бібліотека Хмельницького національного університету застосовує для диференційованого БІС електронну пошту, обслуговуючи в системі ВРІ вісімнадцять абонентів, однак працівники бібліотеки відзначають як недолік відсутність у багатьох випадках зворотного зв'язку [27].

Схожі риси має ще одна форма диференційованого інформування — **диференційоване забезпечення керівників (ДЗК)**. Система ДЗК передбачає аналітичну переробку інформації, в результаті якої керівникам передають тематичні добірки, дайджести, фірмові досьє, таблиці фактичних відомостей [22, с. 511]. У СРСР така форма інформування стабільно функціонувала у 80-ті рр. На сучасному етапі, як показало дослідження, лише одна бібліотека пропонує користувачам таку послугу. При аналізі електронних документів мережі Інтернет було виявлено, що найчастіше ДЗК згадується в них як інформаційна послуга бібліотек ВНЗ, що надається керівному та професорсько-викладацькому складу. На пострадянських просторах ДЗК та ВРІ мають однакові тенденції до згасання [16, с. 19].

Вважаємо, що в майбутньому використання спеціального програмного забезпечення дозволить перетворити БІС з елітного сервісу в повсякденну, доступну будь-якому користувачеві інформаційну послугу. Вже зараз в українському бібліотечному сегменті

Інтернету спостерігаються перехідні від масового до індивідуального форми електронного БІС. Розширюються часові та географічні межі БІС, з'являється персоніфіковане інтерактивне диференційоване бібліографічне інформування на базі веб-сайту. Однак бібліотеки України (як і Росії) через обмежений стан фінансування, кадрово та технічно ще не готові масово впроваджувати електронне бібліографічне інформування споживачів у практику своєї роботи.

Джерела та література

1. ГОСТ 7.0—77. Термины и определения. — Взамен ГОСТ 16448—70. — Введ. 01.01.78. — Изд. офиц. — М., 1979. — 24 с. — (Гос. стандарт Союза ССР). — Группа Т00.
2. ГОСТ 7.0—99. Информационно-библиотечная деятельность, библиография. Термины и определения [Электронный ресурс]. — [Взамен ГОСТ 7.0—84. — Введ. 2000—07—01]. — Минск : Межгос. совет по стандартизации, метрологии и сертификации, 1999. — Режим доступа : http://gsnti-norms.ru/norms/common/doc.asp?0&/norms/stands/7_0.htm.
3. Бабич В. С. Об информационно-библиографической деятельности универсальных научных библиотек УССР / В. С. Бабич, В. Д. Матвейчук // Совет. библиогр. — 1972. — № 4. — С. 25—32.
4. Библиографическое информирование // Библиотечная энциклопедия / Рос. гос. б-ка ; гл. ред. Ю. А. Гриханов. — Москва : Пашков дом, 2007. — С. 116.
5. Библиография естественно-научной, технической и сельскохозяйственной литературы : учебник / под ред. М. П. Бронштейн. — 2-е изд., перераб. — М. : Книга, 1971. — 317 с.
6. Библиография. Общий курс : учебник / под ред. М. А. Брискмана, А. Д. Эйхенгольца. — М. : Книга, 1969. — 562 с.
7. Библиография техники. Часть 1 / под ред. М. П. Бронштейн, Г. Г. Фирсова. — М. : Книга, 1975. — 270 с.
8. Библиотечное дело : терминолог. слов. / Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина ; [сост. : И. М. Сулова, Л. Н. Уланова]. — М. : Книга, 1986. — 224 с.
9. Галицька О. З досвіду організації ВРІ (вибіркового розповсюдження інформації) в автоматизованому режимі / О. Галицька, Л. Лисенко // Бібл. форум України. — 2008. — № 4. — С. 16.
10. Грибков Д. Н. Модель интеграции информационных ресурсов культурно-образовательной сферы / Д. Н. Грибков // Науч. и техн. б-ки. — 2008. — № 8. — С. 24—29.
11. Грузинова Л. Б. Современная книготорговая библиографическая деятельность / Л. Б. Грузинова // Библиография. — 2004. — № 6. — С. 6—17.
12. Диомидова Г. Н. Библиографоведение : учебник / Г. Н. Диомидова. — СПб. : Профессия, 2002. — 288 с. — (Сер. «Библиотека»).
13. Коготков Д. Я. Библиографическая деятельность библиотеки: организация, управление, технология : учебник / Д. Я. Коготков. — СПб. : Профессия, 2004. — 304 с.
14. Коготков Д. Я. Некоторые проблемы информационно-библиографического обслуживания специалистов в условиях централизованных библиотечных систем / Д. Я. Коготков // Совет. библиогр. — 1975. — № 2. — С. 3—12.
15. Коршунов О. П. Государственная стандартизация библиографической терминологии / О. П. Коршунов // Совет. библиогр. — 1983. — № 4. — С. 48—54.
16. Лаврик О. Л. ИРИ и ДОР: современное состояние и перспективы развития / О. Л. Лаврик, И. Г. Юдина // Науч.-техн. информ. Сер. 1, Орг. и методика информ. работы. — 2008. — № 2. — С. 14—20.
17. Михайлов А. И. Научные коммуникации и информатика / А. И. Михайлов, А. И. Черный, Р. С. Гиляревский. — М., 1976. — 435 с.
18. Моргенштерн И. Г. Основные термины информационной работы библиотеки / И. Г. Моргенштерн // Науч. и техн. б-ки СССР. — 1977. — № 2. — С. 3—7.

19. Мохначева Ю. В. Избирательное распространение информации как библиотечный сервис: основные цели, задачи и методы / Ю. В. Мохначева, Т. Н. Харыбина // Науч. и техн. б-ки. — 2008. — № 5. — С. 62—67.
20. Обризан А. И. Основа развития терминологии / А. И. Обризан // Совет. библиогр. — 1984. — № 1. — С. 51—52.
21. Павлик Т. Ф. О понятии «информационно-библиографическое обслуживание» / Т. Ф. Павлик // Совет. библиогр. — 1984. — № 1. — С. 46—49.
22. Справочник библиографа / науч. ред. А. Н. Ванеев, В. А. Минкина. — 3-е изд., перераб. и доп. — СПб. : Профессия, 2005. — 592 с.
23. Справочник библиотекаря / Гос. б-ка СССР им. В. И. Ленина ; [сост. : С. Г. Антонова, Г. А. Семенова] — М. : Книга, 1985. — 303 с.
24. Стандарты по библиотечному делу и библиографии. — Изд. офиц. — М. : Изд-во стандартов, 1985. — 279 с. — (Гос. стандарты Союза ССР).
25. Степанов В. К. Библиографическое обслуживание в эпоху цифровых коммуникаций / В. К. Степанов // Библиография. — 2007. — № 2. — С. 22—41.
26. Швецова-Водка Г. М. Вступ до бібліографознавства : навч. посіб. / Г. М. Швецова-Водка ; Рівнен. держ. гуманітар. ун-т. — К. : Кондор, 2004. — 217 с.
27. Шекенева В. І. Система інформування професорсько-викладацького складу Хмельницького національного університету [Електронний ресурс] / В. І. Шекенева, В. В. Іваненкова // Бібліотека в інформаційному просторі : інформ. бюлетень. — Хмельницький, 2008. — № 5. — Режим доступу : http://library.tup.km.ua/about_library/metodob/Buletten05/bul5_1.htm#Shekeneva
28. Шленова Е. А. Информационное обеспечение научной деятельности университета / Е. А. Шленова // Науч. и техн. б-ки. — 2008. — № 8. — С. 30—35.
29. Юдина И. Г. Избирательное распространение информации на базе веб-сервисов : обзор Интернет-ресурсов / И. Г. Юдина // Библиосфера. — 2008. — № 1. — С. 51—56.